

MUZEYLAR O'ZIGA XOS MAKONDIR.

Namangan viloyati tarixi va madaniyati

Davlat muzeyi Ilmiy xodimi:

Sh. Yigitaliyeva

Bugungi kunda muzeylar madaniy merosni saqlash bo'yicha institut rolini bajarmoqdalar. Muzeylar o'zlarining ijtimoiy vazifalarini bajarish jarayonida millatlararo aloqalarni, turli xil madaniy urf odatlar va xalqlarga tayangan holda insoniyatning diniy va madaniy birligini saqlashga qodirdir.

Muzey tushunchasi institut yoki muassasa, inson va uning atrofidagi moddiy va nomoddiy ashyolarni to'plash, o'rganish, ekspozitsiyaga qo'yish uchun loyihalashtirilgan maxsus makon. Asrlar davomida muzeylarning shakli va vazifalari sezilarli darajada o'zgargan.

Muzey tushunchasi aniqrog'i "museyon" insoniyatning madaniy kundalik hayotida ikki yarim ming yil avval paydo bo'lib, qadimgi yunonlar dastlab museyon deb muzalarni ulug'lash maqsadida qurilgan ibodatxonalarga aytishgan.

Yunonlar madaniyatini o'zlashtirish orqali rimliklarning til so'zboyligiga "museyon" termini qo'shilib, lotin transkripsiyasida "museum" deb ifodalangan. Muzey deb rimliklarning zakovatli elita qismi majoziy ma'noda o'zlarining shahar tashqarisidagi dalahovlilarini atashgan. Dalahovlilarning puxtalik bilan o'ylangan me'moriy yechimi va undagi amaliy bezaklar, haykallijihozlar, badiiy to'plamlar, bularning barchasi ma'budlar, qahramonlar, faylasuflar, donishmandlar va shoirlarning ikkinchi haqiqiy uyining tasavvurini hosil qiladi.

Bu yerda ijod qilish, hayot haqida mushohada yuritish, falsafiy suhbatlar, adabiy mashg'ulotlar olib borish uchun yoqimli muhit hukmronlik qilardi. Shuni aytib o'tish kerakki, antikdunyoda "museyon" so'zi hech qachon buyumlar to'plamiga nisbatan qo'llanilmagan. Muzey so'zi grekcha "mouseum" bo'lib, muzalarga bag'ishlangan degani. Boshqa ma'nosi esa "ruhlantiruvchi" deganidir. Kurator va tashrifchi munosabatlari 2000 yillik tarixni o'z ichiga oladi. Tashrifchilar ma'daniy hordiq uchun muzeyga keladi. Kurator esa tashrifchilar uchun hamma ishni ideal holatda tashkillashtiradi.

Muzeylar o'ziga xos makondir. Shuningdek, muzeylar haqiqat va ishonch tarannum etuvchi maskandir. Uning amaldagi qo'riqchilari hisoblangan kuratorlar muzey xavfsizligini ta'minlash uchun harxil sharoit yaratadi va uning yechimini topadi.

O'rta asrda bu so'z antik olamning an'analari, institutlari bilan birga unutiladi. Ikkinchi hayotniung yangi ma'nolarga to'ldirib Uyg'onish davri taqdim etadi. Avval muzey deb antik yodgorliklar to'plami va san'at asarlariga, keyinchalik tabiat olamining namunalari va barcha noyob, narsalarga aytilgan bo'lsa, XVI asming ikkinchi yarmiga kelib "muzey" termini nafaqat buyumlar to'plamiga, balki ular saqlanayotgan, ilmiy o'rganiladigan va namoyish etiladigan binoga nisbatan qo'llaniladi.

XX asrga kelib, insonlarni teng huquqli ilm olishi, aqlga sig'inish va bilimlarni targ'ib qilish kabi imkoniyatlarga urg'u berilishi muzeyni ham yangicha nuqtai nazardan talqin qilishga olib keldi. XX asr boshida yuz bergan inqilobiy voqealar jamiyat hayotining barcha sohalarida o'zgarish yasadi. Dastlab, muzeylar faqat "nozikdildilar" uchun bo'lsa, so'ngi aholining barcha qatlamlari uchun baravar ochiq bo'lib qoldi. 1946-yilda muzey olamida muhim ahamiyatga ega bo'lgan voqea yuz berdi. Amerika Muzeylari Assotsiatsiyasi prezidenti ChonsiXemlin tashabbusi bilan Parijda asosan IKOM (International Council of Museums) nomi bilan mashhur bolgan Muzeylar Xalqaro Tashkiloti tuzildi. XX asr oxiriga kelib, IKOM imkoniyati chegaralangan odamlarga ko'proq e'tibor qarata boshladi. 1988-yilda Fransiyada YUNESKO fondi bilan hamkorlikda «Muzey va nogironlar» mavzusida birinchi xalqaro konferensiya uyushtirildi. Unda imkoniyatlari chegaralangan tomoshabinlar uchun alohida muzeyda nogironlar aravachasida bimalol yurish uchun zallar, yuqori qavatlariga ko'tarilish uchun passajirlar lifti, maxsus tayyorlangan xodimlar turli nuqsonlari bor odamlarga, ya'ni karlar va eshitish qobiliyati past bolgan tomoshabinlarga belgilar va harakatlar orqali ekskursiyalar o'tishi, ko'rlar uchun predmetlarni his qilishni qo'llash hamda Brayl shriftida axborotni taqdim etish va shungao'xshash qator qulayliklar yaratish ko'zda tutilgan. 1977-yilda Moskva shahrida o'tgan IKOM Bosh Assambleyasida Xalqaro muzeylar kunini nishonlash to'g'risida qaror qabul qilinadi. Qarorga muvofiq, 1977-yil 18-maydan buyon har yili Xalqaro muzeylar kuni nishonlanib, shu kuni butun jahonda muzey va galereyalarga kirish bepul bo'ladi. Bayram tadbirlari bir kun yoki bir haftagacha davom etishi mumkin.

Avvalambor, ularning nuqtayi nazari quyidagi mohiyatga mos bo‘lishi kerak: “Muzeylar insonlar o‘rtasida tinchlik va hamkorlik, madaniyatni boyitish va hamjihatlikning rivojlanishida eng muhim madaniy aloqa vositasidir”.

Ushbu kunda barcha muzeylar bayramning bosh mavzusi bilan bog‘liq tadbirlarni amalga oshiradilar. Xalqaro muzeylar kuni muzey xodimlarining doimiy tomoshabinlari bilan noana‘naviy muhitda uchrashishlariga va yangi auditoriyani jalb qilish uchun ajoyib imkoniyatlarini yaratadi. Buning natijasida muzeylar jamiyat hayotida o‘z o‘rinlariga ega bo‘ladilar.

1992-yilda ilk bor Xalqaro muzeylar kuniga “Muzeylar va atrofmuhit” nomli umumiy mavzu taklif etildi. 1997-yilda birinchi marta Xalqaro muzeylar kunida madaniy merosni noqonuniy aylanmasiga qarshi kurashishga bag‘ishlangan rasmiy poster yaratildi. 1997-yilda Madaniyat va sport ishlari vazirligi, Fanlar akademiyasi, YUNESKO ishlari bo‘yicha ‘zbekiston Respublikasi Milliy komissiyasi hamda muzey xodimlarining hamkorlikda olib borgan faoliyatlari natijasida ‘zbekiston muzeylar Kengashi tuzildi va u 1997- yil 17-iyunda YUNESKO tarkibida faoliyat yuritadigan Xalqaro muzeylar Kengashining Ijroiya qo‘mitasi tomonidan Xalqaro muzeylar hamjamiyatining teng huquqli a‘zosiga aylandi. Muzeylarni qo‘lab-quvvatlash Respublika “O‘zbekmuzey” jamg‘armasiga ‘zbekiston muzeylar Kengashining Xalqaro muzeylar Kengashi IKOMga a‘zo bo‘lganligi hisobga olinib, O‘zbekiston muzeylari jamoatchilik Kengashiga har taraflama yordam ko‘rsatish vazifasi yuklatilgan.

Asosan, muzey jamiyatga xizmat qilishi va uning rivojlanishiga yordam berishi kerak, degan ma‘no qabul qilingan.

Xorijiy mutaxassislar fikricha, muzey – favqulodda ancha murakkab tushuncha bo‘lib, unga tugal, munozarasiz va hammani qanoatlantiradigan ta‘rifni berish qiyin.

Ko‘pgina davlatlar qonunchilik yoki o‘zlarining milliy tashkilotlari doirasida muzey tushunchasini o‘rnatishgan. O‘zbekiston Respublikasining “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonunida muzeyga quyidagicha ta‘rif berilgan: “Muzey - muzey ashyolari va muzey kolleksiyalarini saqlash, o‘rganish hamda ommaga namoyish etish uchun mulkdor tomonidan tashkil etilgan doimiy faoliyat yurituvchi notijorat madaniyat muassasasi”.

Bugungi kunda kengroq tan olingan professional muzey tushunchasi Muzeylar Xalqaro kengashi (IKOM)ning 2007-yilda qabul qilingan Nizomiga binoan: “Muzey - bu inson va atrof-muhitning moddiy va nomoddiy dalillarini ta’lim va ma’naviy hordiq chiqarish maqsadlarida to‘plash, saqlash, tadqiqot va targ‘ibot qiluvchi hamda omma uchun ochiq bo‘lgan, jamiyat va uning taraqqiyoti uchun doimiy asosda faoliyat yurituvchi notijorat muassasa”. Bundan 30 yil oldin tasdiqlangan ta’rifda esa: “Muzey - bu inson va atrof-muhitning moddiy dalillarini talim va ma’naviy xordiq chiqarish maqsadlarida to‘plash, saqlash, tadqiqot va targibot qiluvchi hamda omma uchun ochiq bo‘lgan, jamiyat va uning taraqqiyoti uchun doimiy asosda faoliyat yurituvchi notijorat muassasa” (IKOM, Nizom, 1974). Ushbu muzeyga berilgan ikki ta’rif o‘rtasida bir qarashda farqini anglash qiyin. 2007-yilda tasdiqlangan Nizomdagi ta’rifga “nomoddiy meros” tushunchasi qo‘shilgan. Nomoddiy madaniy meros tushunchasi urf-odatlarini, o‘ziga xoslikni ifodalash shakllari, bilimlar va ko‘nikmalarni, shuningdek, ular bilan bog‘liq jihozlar, predmetlar, va madaniy makonlarni aks ettiradi, ular esa, o‘z navbatida, hamjamiyatlar, guruhlar, alohida holatlarda muayyan shaxs madaniy merosining bir qismi sifatida tan olinganligini anglatadi. Avloddan avlodga o‘tib kelayotgan bunday nomoddiy madaniy meros doimo muayyan hamjamiyatlar va guruhlar tomonidan ularning atrof-muhitga, tabiatga va o‘z tarixiga bog‘liq holda yaratiladi va bu ularda o‘ziga xoslikni, vorislik tuyg‘usini shakllantiradi hamda shu bilan insoniyat ijodini va madaniy turli-tumanlikning hurmat qilinishiga ko‘maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Илалов И. Музееведение. - Т.: Мустика, 2006.
2. Kuryazova D.T. ‘O‘zbekistondamuzeyishitarixi. — Т.:San’at, 2010.
3. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика. - М.: Высшая школа, 2004.
4. Юренева Т.Ю. Музееведение. - М.: Академпроект, 2003.